

| MORTEN KJÆR: *Guds og øvrigheds straf. Centralmagt og sædelighed i Danmark-Norge*, Ex Tuto Publishing, København 2017, 480 s., 595 kr.

Den foreliggende retshistoriske afhandling, af forfatteren forsvaret for ph.d.-graden ved Det Samfundsvidenskabelige Fakultet på Syddansk Universitet, analyserer, hvordan sædelighedsforbrydelser i Danmark-Norge blev reguleret og straffet af centralmagten, dvs. kongen og rigsrådet. Det fremgår ikke af bogens titel, men den kronologiske ramme er 1536-1648. Sædelighedsforbrydelserne omfattede en bred vifte af forbudte (men principielt frivillige) seksuelle forhold, herunder lejemål (sex mellem ugifte), hor, prostitution, blødskam og sodomi. Kjær undersøger reformationens betydning for opfattelsen af disse forbrydelser, og i særdeleshed hvilken betydning henholdsvis mosaisk ret og Guds fortørnelse (dvs. ideen om Guds vrede og straf) fik for lovgivningen, samt hvordan forholdet mellem lovgivning og praksis udviklede sig frem mod 1648. Det var sager, som lovgiverne så på med stor alvor navnlig i tiden efter 1618, hvor der ifølge Kjær var tale om en sagsekspllosion, forårsaget af strammere lovgivning. Forløbet er dermed parallelt med andre typer af forbrydelser, f.eks. trolddom.

Emnet er ikke uden forskningstradition i både Danmark og Norge, men det er første gang, der er forsøgt givet et så indgående og kritisk samlet overblik over udviklingen i begge lande. Der er derfor grund til at hilse afhandlingen velkommen, og tilgangen har den umiddelbare fordel, at markante forskelle og ligheder mellem landenes lovgivning træder frem, ligesom der viser sig en dynamik, hvor lovgivning i ét land kunne påvirke lovgivning i et andet. Afhandlingens primære fortjeneste er imidlertid påvisningen af, at mosaisk ret og hensynet til Guds fortørnelse var to principielt forskellige ting. Både i rets- og kulturhistorisk litteratur har der været tendens til uden videre at fastslå mosaisk rets stigende indflydelse efter reformationen, navnlig under Christian 4. Det kædes i forskningen (helt tilbage fra Kolderup-Rosenvinge, men videre ind i 1900-tallet og op til vor tid) ofte sammen med synet på reformationen som et lovgivningsmæssigt brud med fortiden. Kanonisk ret bortfaldt, og i tomrummet rykkede mosaisk ret ind. Efter Kjærs opfattelse har en række forskere (bl.a. Ole Fenger) for stærkt betonet, at mosaisk ret afløste kanonisk ret ved reformationen – og ofte også med den fortolkning, at det indvarslede en protestantisk primitivitet i forhold til middelalderens detaljerede kirkeret. Hertil svarer Kjær, at for så vidt angår lovgivningen om sædelighedsforbrydelser, var arven fra kanonisk ret betydelig efter reformationen, mens mosaisk ret havde ringe betydning. Det største brud ved reformatio-

nen var, at fyrsten og ikke kirken blev ansvarlig for retshåndhævelsen. Som konsekvens heraf voksede begrebet Guds fortørnelse frem. Det var stort set ukendt i lovgivningen før reformationen (hvilket i øvrigt ikke kan siges om mosaisk ret), men efter reformationen brugte det verdslige regimenter begrebet til at legitimere, at det havde overtaget den del af retsforvaltningen, som tidligere lå under kirken. Fra teologisk side blev der i den undersøgte periode ofte presset på, for at mosaisk ret skulle spille en større rolle, men det var en vej, de verdslige lovgivere tøvede med at gå. Derimod var brugen af Guds fortørnelse langt mere fleksibel end brugen af mosaisk ret. Populært sagt var det op til lovgiverne selv at definere Guds fortørnelse, mens mosaisk ret ikke gav samme handlefrihed. Lovgiverne kunne godt henvise til mosaisk ret, men man får det klare indtryk, at det i så fald kun var, fordi mosaisk ret underbyggede centralmagtens lovgivningsmæssige intentioner. Det mest almindelige var, at der i lovgivningen ikke blev henvist til mosaisk ret. Der er derfor heller ikke noget der tyder på, at mosaisk ret blev bragt i anvendelse, fordi lovgiverne følte sig forpligtet på den. I forhold til sædelighedsforbrydelserne er det da også kun lovgivningen om blodskam, hvor mosaisk ret spillede en tydelig rolle.

Kjær undersøger konge og rigsråd som lovgivere, og via Rettertinget og sagsbehandlingen i Danske Kancelli blotlægges disse lovgiveres egen doms- og forvaltningspraksis. Fra perioden 1536-1648 har han gennemgået 660 sager fra kancelliet og 115 domme fra Rettertinget. Men det var trods alt et begrænset antal sædelighedssager, der kom for Rettertinget, og de var måske ikke altid de mest typiske. I forhold til praksis ville en analyse af de lavere retsinstanser nok kunne sige en hel del mere. Det i bogen beskrevne forhold mellem lov og praksis gælder således ikke for det dansk-norske retsvæsen i sin helhed, men kun i øverste instans. Hvis nogen kunne dispensere fra lovens bogstav eller afgøre, hvad der var i lovens ånd, var det lovgiverne selv. Benådnin-ger eller fravigelser fra loven forekom da også ofte. Det er ikke sikkert, at billedet er det samme ved lavere instanser, hvor antallet af sager og domme var meget større.

Afhandlingen er stringent bundet op på kronologi og terminologi. Hver konge har fået tildelt et kapitel (inkl. et samlet kapitel om senmiddelalderen og et om formynderregeringen 1588-1596), hvor lovgrundlaget gennemgås. Først fra Danmark, derefter fra Norge. Derpå gennemgås de enkelte sagstyper (lejemål, hor osv.) en for en, og domspraksis i hver eneste sag registreres. Først fra Danmark, derefter fra Norge. Til sidst karakteriseres tendenser i lovgivning og praksis. Denne skabelon anvendes slavisk i hvert kapitel, og for Christian 4.s vedkommende endda to gange, fordi hans regeringstid er fordelt over

to kapitler med skel i 1618. I et stort, afsluttende kapitel sammenfatter Kjær udviklingen på tværs af hele perioden. Formen har den fordel, at afhandlingen meget udtømmende dokumenterer de relevante sager og domme, og grundigheden betaler sig ved, at Kjær ofte kan korrigere konkrete fejl og misforståelser i forskningen. Ulempen er til gengæld en opremsende fremstilling med mange gentagelser. De mange detaljer letter ikke overblikket eller læsbarheden, men Kjær følger som jurist andre genrekonventioner end den klassiske historiske litteratur. Bogen er dog slet ikke dårligt skrevet, og man kan dårligt kritisere en historisk afhandling for at være koncis. Det er i tilgift en solid, indbunden publikation med en nyttig oversigt over kilder og litteratur. Stikordsregistret (kombineret sted-, navne- og sagregister) er til gengæld ikke meget bevendt. Det synes tilfældigt sammensat, og mange af registerordene forekommer på langt flere sider i bogen, end registret viser. Korrekturfejlene har tendens til at samle sig om manglende bogstaver (f.eks. læser man „abedisse“, „forskellige“ og bispesædet „Ska-holt“), men de er heldigvis ikke alt for mange, og de tager naturligvis ikke noget fra afhandlingens konklusioner, der uden tvivl vil være en reference for fremtidig forskning i periodens retsopfattelse.

*Morten Fink-Jensen*

| ASGER NØRLUND CHRISTENSEN: *Maritime Connections Across the North Sea – The exchange of maritime culture and technology between Scandinavia and the Netherlands in the early modern period*, Sidestone Press, Leiden 2021, 260 s., 45 GBP.

I denne oversættelse af ph.d.-afhandlingen *Maritime kontakter imellem den danske konges riger og Nederlandene i den tidlige moderne periode*, der blev forsvaret i 2019, undersøger Asger Nørlund Christensen, hvordan danske konger fra 1480 til langt op i 1700-tallet hentede nederlandsk søfartsteknologi og mandskab hjem til den danske handels- og orlogsflåde. Afhandlingen er en af hjørnesteenene i forskningsprojektet „Handel og vandel i 1600- og 1700-tallet“, der tog sit afsæt i det daværende Center for Maritime og Regionale Studier, som blev drevet af Syddansk Universitet og Fiskeri- og Søfartsmuseet. Det overordnede projekt havde til formål, gennem forskellige delprojekter, at vise det sammenspil og den rige udveksling der foregik mellem det velstående Holland og de danske konges riger i 1600- og 1700-tallet.

Nørlund spørger, hvorvidt der fandt „en overførsel sted af maritim teknologi, viden og praksis fra Nederlandene til den danske konges ri-